

"Digitaal onderwijs leidt tot een verarming in contact met studenten. Lessen om te benutten na de Corona-tijd"

Leidt digitaal onderwijs tot een vermindering van gemeenschapsvorming en studentbetrokkenheid?

Een bijdrage vanuit de onderzoekers betrokken bij het HUGS project, juni 2021.

Jaarlijks wordt er door de HU een deel van de kwaliteitsegelden besteed aan projecten die een bijdrage leveren aan gemeenschapsvorming en studentbetrokkenheid. Als onderzoekers verbonden aan de HU volgen wij een aantal van de projecten die met dit doel zijn opgezet. Daarnaast hebben we vorig jaar een verkennende literatuurstudie uitgevoerd om meer begrip en inzicht te krijgen in de aspecten die gemeenschapsvorming en studentbinding versterken (Verkennende literatuurstudie HUGS, 2020). En toen kwam Corona... en daarmee de logische vraag om ook te kijken naar het effect van digitaal onderwijs op gemeenschapsvorming en studentbetrokkenheid. Het resultaat van die verbreding van de literatuurstudie (Literatuurverkenning digitaal onderwijs, 2021) hebben we verwerkt in dit stuk. Hiermee beogen we bij te dragen aan de discussie over hoe het verder moet met digitalisering van het onderwijs met daarbij aandacht voor de thema's gemeenschapsvorming en studentbetrokkenheid.

Voor de ontwikkeling van gemeenschapsvorming is interactie met mensen om je heen een belangrijke voorwaarde. Daarnaast heeft de ervaren verbondenheid met je opleiding en met medestudenten en staf een belangrijke invloed op je sense of belonging, en je ervaren studiemotivatie en inzet.

Wat is het effect van digitaal onderwijs op gemeenschapsvorming en studentbetrokkenheid?

Het eerste antwoord op deze vraag is helder: digitaal onderwijs, zoals dat is ingezet als noodoplossing in tijden van Corona, heeft geleid tot een forse daling van het gemeenschapsgevoel en de studentbetrokkenheid (Rapport inventarisatie taskforce studentenwelzijn, 2020). Dit blijkt ook uit ons eigen onderzoek zoals het actieonderzoek bij de StudieHUiskamer. Studenten geven aan minder gemotiveerd te zijn, zich minder verbonden te voelen en al met al een lager welzijn te ervaren dan bij fysiek onderwijs (Literatuurverkenning digitaal onderwijs, 2021).

Het digitaal maken van een contact of relatie lijkt als direct gevolg te hebben dat er in dat contact minder betrokkenheid en gemeenschapsvorming ervaren wordt. Zoals beeldend uitgedrukt werd door een deelnemer van een bijeenkomst over hybride leren: 'Er gebeurt wat tussen mensen in die anderhalve meter'.

We gaan nu in op enkele onderzoeken waarin de relatie tussen digitaal onderwijs en studentbetrokkenheid is bestudeerd; hierna presenteren we uitkomsten van onderzoek naar het effect van digitaal onderwijs op gemeenschapsvorming.

Digitaal onderwijs en studentbetrokkenheid

Een opleiding werkt niet alleen toe naar een diploma maar bewerkstelligt ook persoonsvorming en socialisatie (Biesta & Pols, 2012). Daarbij is interactie met mensen om je heen een belangrijke voorwaarde. Interactie via digitale middelen wordt als minder 'echt' en minder effectief ervaren dan interactie vanuit fysieke nabijheid.

Studentbetrokkenheid is een proces waarbij er een affectieve, een gedragsmatige en een cognitieve verbinding aangegaan wordt tussen student en docent, maar ook tussen studenten onderling

(Fredricks, Blumenfeld, & Paris, 2004). De cognitieve resultaten gemeten in behaalde studiepunten lijken redelijk overeen te blijven in het digitale onderwijs (Trajectum, 2-10-20), maar op alle drie de aspecten van studentbinding zijn nadelige effecten zichtbaar.

Uit onderzoek van Wolfensberger & Vroom (2020) blijkt dat digitaal onderwijs ervoor kan zorgen dat er bij sommige studenten een cognitieve 'overload' kan ontstaan. Studenten worden overspoeld met informatie, wat ervoor kan zorgen dat er een bepaalde informatie-angst kan ontstaan. Deze informatie-overload zorgt ervoor dat studenten zich minder goed op hun studie kunnen concentreren. Dit kan nadelig zijn voor de cognitieve betrokkenheid van studenten en uiteindelijk ook voor de gedragsmatige- (goede bijdrage leveren tijdens de lessen, aan de afspraken houden) en affectieve betrokkenheid (emoties en interesse tonen). Om dit te voorkomen wordt er in onderzoek (Aristovnik, Keržič, Ravšelj, Tomažević & Umek, 2020) gepleit om te zorgen voor social support naast digitaal onderwijs.

In een aantal specifieke gevallen lijkt er overigens juist een voordeel te kunnen zijn in digitaal onderwijs, denk daarbij aan studenten met hoge sociale gevoeligheid of studenten met een ziekte die nu makkelijker vanuit huis het onderwijs kunnen volgen.

Opvallend is dat bij digitaal onderwijs vaak een sociale etiquette ontbreekt, waardoor studenten minder de discussie met elkaar aangaan en minder present zijn (Neuwirth, Jovic & Mukherji, 2020). Bij inzet van digitale werkvormen moet hier rekening mee gehouden worden. We hebben allemaal door de jaren heen geleerd hoe we ons effectief gedragen in een klaslokaal, blijkbaar is dat niet zomaar te kopiëren naar digitaal onderwijs. Denk aan voorbeelden als antwoord geven wanneer er een vraag wordt gesteld, camera's aan of juist soms uit, al dan niet eten tijdens de bijeenkomst.

Al met al valt te zien dat de cognitieve, affectieve en gedragsmatige betrokkenheid bij digitaal onderwijs onder druk komt te staan.

Werken aan een gemeenschap in een digitale leeromgeving

Een gemeenschap is een groep van mensen die met elkaar, vanuit een gedeelde interesse of doel, samen actie onderneemt. Daarbij ontstaan er eigen vormen en rituelen om de onderlinge verbinding aan te gaan en te onderhouden (Banks, 2013). Het lijkt dat digitaal onderwijs hier een verstoring effect op heeft. Een groep studenten gaf aan als eerste vorm van fysieke onderwijs weer een hoorcollege op de HU te willen. En waarom? Om de gezamenlijkheid van het leren te ervaren, om je weer onderdeel van de gemeenschap te voelen. Alle kleine gewoonten rondom de fysieke leermomenten zoals elkaar tegenkomen in de gang, nog even een kopje koffie halen voordat de les begint, even bijpraten over die les van vorige week, hebben een functie in het vormen van een gemeenschap en in de socialiserende functie van onderwijs.

Digitaal onderwijs voelt voor de meeste studenten minder persoonlijk dan het fysieke onderwijs. De binding met de medestudenten werd door de meesten als minder ervaren dan bij regulier onderwijs. Uit door ons uitgevoerd onderzoek bij de studieHUiskamer bleek ook dat het digitaliseren van de contacten leidt tot een zwakkere gemeenschapsvorming waardoor studenten individueel minder gemotiveerd zijn om te studeren en ook minder onderlinge verbinding ervaren. Dit alles draagt daarmee bij aan minder studentsucces (Literatuurverkenning, 2020).

Samenvattend kan je zeggen dat de verbinding met elkaar en met de studie vooral ontstaat in het klaslokaal. Juist bij digitaal onderwijs is het nodig om extra aandacht te geven aan deze gemeenschapsvorming.

Wat is het effect van digitaal onderwijs op Inclusiviteit?

Een aspect van gemeenschapsvorming is de mate van inclusiviteit: de toegankelijkheid van de gemeenschap voor iedereen.

Kijkend naar de persoonlijke omstandigheden van de student is het duidelijk dat digitaal werken eisen stelt aan de thuissituatie qua werkplek en toegang tot IT-middelen zoals laptop en stabiel internet. Het is helaas niet zo dat elke student wat dit betreft in passende omstandigheden op afstand kan leren en werken. Naast de fysieke omstandigheden stelt het digitaal en vanuit je huis werken ook flinke eisen aan de discipline en het concentratievermogen. Menig student geeft aan dat het lastig is om alle prikkels van de thuissituatie te laten voor wat ze zijn en geconcentreerd te blijven bij de digitale les.

Elke docent die digitaal lesgeeft zal meegemaakt hebben hoe er zo nu en dan verstorende omstandigheden van invloed zijn op het leren van de student. Zelfs bij een digitaal afgenomen assessment komt met enige regelmaat een huisgenoot of huisdier het beeld binnenwandelen. Dat is uiteraard niet bevorderlijk voor de concentratie en leerresultaten.

Onbewust kan het inzetten op digitale vormen van leren dus leiden tot uitsluiten of op achterstand zetten van een groep studenten wiens thuissituatie minder geschikt is om geconcentreerd te kunnen werken.

Kortom, digitaal werken stelt eisen aan de student, aan de omstandigheden thuis en aan het concentratievermogen die niet altijd bij iedereen waargemaakt kunnen worden. Toegankelijkheid van digitaal onderwijs voor iedereen verdient daarmee de aandacht.

Hoe kan hybride onderwijs bijdragen aan gemeenschapsvorming en studentbetrokkenheid?

Naast puur fysiek of volledig digitaal onderwijs is er natuurlijk een combinatie van digitaal en fysiek onderwijs te maken. Over deze hybride vormen van onderwijs is al veel gepubliceerd. We benoemen daaruit een aantal elementen die kunnen bijdragen aan gemeenschapsvorming en studentbetrokkenheid.

Uit het onderzoek van Perez, Lopez & Ariza, (2011) blijkt dat studenten meer tevreden zijn met fysieke bijeenkomsten dan met digitale bijeenkomsten. De combinatie daarvan was wel bevorderend voor zowel de studieresultaten als voor de motivatie van studenten. Zij concluderen daarom dat de digitale bijeenkomsten een goede aanvulling kunnen zijn voor de fysieke bijeenkomsten, maar dat de fysieke bijeenkomsten niet helemaal vervangen kunnen worden door digitale bijeenkomsten.

Om bij te dragen aan de betrokkenheid van studenten, is het bij hybride leren van belang om hun autonomie en flexibiliteit te stimuleren, om regelmatig feedback- en interactiemomenten in te plannen tussen studenten onderling en tussen studenten en docenten om actief leren te stimuleren. Ook is het belangrijk om te blijven inspelen op de behoefte van de studenten en om hen vaak te belonen (Sanden, 2013).

Hulsenbosch en Wagenaar (2011) geven aan dat een hybride leertraject goed kan werken binnen het onderwijs. De kunst is om de digitale bijeenkomsten op een effectieve manier te combineren met de fysieke bijeenkomsten, zodat deze bijeenkomsten elkaar kunnen versterken. Groepsprocessen krijgen het liefst een plek in fysieke bijeenkomsten (Hulsenbosch & Wagenaar, 2011). Digitale activiteiten zijn op te splitsen in synchrone en asynchrone activiteiten. Synchrone activiteiten (videogesprekken, chatten) werken het beste om een groepsgevoel te creëren, om te brainstormen

of om met elkaar digitaal kennis te maken. Asynchrone communicatie (kennisclip, forum, blog, Facebook, Twitter) kan het beste ingezet worden om kennis te verdiepen, te reflecteren of voor opdrachten die over een langere tijd lopen. Zo is de keuze van de vorm van het onderwijs afhankelijk van de inhoud van die bijeenkomst.

Last en Jongen (2021) geven aan dat met name de leeruitkomst bepalend zou moeten zijn voor de keuze van de leervorm: "Door het opnieuw overwegen van alle mogelijke hulpmiddelen en vormen van onderwijs kun je vervolgens zo goed mogelijk bepalen hoe je die gewenste leeruitkomsten gaat verwezenlijken. Dat kan synchroon, asynchroon, online, fysiek, noem het maar op. Het is daarom belangrijk om als docent eerst alle mogelijkheden te evalueren en ermee te experimenteren. Zo kun je uiteindelijk bepalen met welke blend je het onderwijs gaat vormgeven." (Last & Jongen, 2021)

De docent kan bijdragen aan de motivatie van de studenten door te zorgen voor voldoende interactie tussen studenten (Cuesta, 2018). Bij hybride onderwijs verandert de rol van de docent, die moet meer coachend en ondersteunend optreden om die interactie op gang te brengen en te houden dan bij regulier onderwijs (Niesten, 2015).

Uit een peiling onder 1000 studenten naar de ideale vorm van leren gaf vrijwel elke student aan dat digitaal leren een rol heeft daarin. Welke plek digitaal leren in dat ideaalplaatje krijgt is verschillend per vak, per student en per concrete situatie (OAB Dekkers, 2021).

Een mooi voorbeeld van vorm geven aan hybride onderwijs is de opdracht die een opleidingsdirectie gaf aan een groep docenten om binnen het bestaande onderwijs te kijken welke onderdelen digitaal zouden kunnen, waarna het vrijgekomen budget beschikbaar bleef voor een extra inzet die bijdraagt aan gemeenschapsvorming en studentbetrokkenheid. Zo is er samen gezocht naar een combinatie van het beste van twee werelden.

Kortom, het vergt een zorgvuldige afweging welke digitale of fysieke vorm wordt ingezet voor welke leeractiviteit en hoe dit kan worden begeleid. Daarmee kan digitaal onderwijs zodanig worden ingezet dat de neveneffecten op gemeenschapsvorming en studentbinding zoveel mogelijk positief blijven.

Digitaal onderwijs? Ja, maar met mate en bewust!

Deze bijdrage laat zien dat volledig digitaal onderwijs forse negatieve effecten heeft op studentbetrokkenheid en gemeenschapsvorming. Alle signalen om ons heen wijzen er op dat digitale leervormen een onderdeel zullen blijven van het onderwijs in de toekomst. Wat ons betreft is het belangrijk om daarbij rekening te houden met het stevige effect op studentbetrokkenheid en gemeenschapsvorming. Er moet voldoende aandacht en ruimte blijven voor direct persoonlijk contact en het je onderdeel voelen van een grotere leergemeenschap.

Op basis van de door ons geraadpleegde literatuur, gecombineerd met ons HUGS onderzoek en aangevuld met onze eigen ervaring met het digitaal onderwijs in de Corona periode adviseren het volgende:

Wij pleiten ervoor om - wanneer dat weer mag en verantwoord is - hoofdzakelijk weer fysiek onderwijs te gaan geven. Op die manier kan het beste aan de sociale en persoonsvormende functies van onderwijs/studentsucces gewerkt worden. Tegelijkertijd willen we de voordelen van digitaal onderwijs graag behouden. Daarbij denken wij aan beperkt én heel gericht inzetten van digitaal onderwijs zoals: synchrone activiteiten (videogesprekken, chatten) in een leergroep of in het

student-docent contact bij inhoudelijk samenwerking. Of: asynchrone communicatie (kennisclip, blog) voor kennisverdieping op deelgebieden. Kortom, fysiek onderwijs blijft de beste weg om bij te dragen aan een sterke gemeenschap en gezonde studentbetrokkenheid, aangevuld met beperkt en bewust gebruik van digitaal onderwijs.

Juni 2021,

Roel Schulte, Palau Holst, Lute Bos, Josje Dijkers, Elwin Savelsbergh

Mail voor meer informatie naar het Lectoraat Organiseren van Waardig Werk:
socialeinnovatie@hu.nl

Geraadpleegde literatuur:

Aart, van D. (2021), Persoonlijke communicatie, 21 april 2021.

Aristovnik, A., Keržič, D., Ravšelj, D., Tomažević, N. & Umek, L. (2020). Impacts of the COVID-19 Pandemic on Life of Higher Education Students: A Global Perspective. Opgevraagd van <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/20/8438>

Banks, S. B. (2013). *Managing Community Practice, Principles, policies and programmes*. Bristol UK: The policy press.

Barend Last, Stefan Jongen (2021). *Blended learning en onderwijsontwerp, Van theorie naar praktijk*, Boom uitgevers Amsterdam.

Biesta, G., & Pols, W. (2012). *Goed onderwijs en de cultuur van het meten*. Amsterdam: Boom Lemma.

Cuesta M. L. (2018). Blended learning: Deficits and prospects in higher education. Opgevraagd van <https://search-ebshost-com.hu.idm.oclc.org/login.aspx?direct=true&db=ehh&AN=129014457&scope=site>

Fredricks, J. A., Blumenfeld, P. C., & Paris, A. H. (2004). School Engagement: Potential of the Concept, State of the Evidence. *Review of Educational Research*, 59–109.

Hulsebosch, J. & Wagenaar, S. (2011). *En nu online... Sociale media voor professionals, organisaties en facilitatoren*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Neuwirth, L. S., Jović, S. & Mukherji, B.R. (2020). Reimagining higher education during and post-COVID-19: Challenges and opportunities. Opgevraagd van <https://journals-sagepub-com.hu.idm.oclc.org/doi/full/10.1177/1477971420947738>

Verkennde literatuurstudie HUGS, 2020-11-01. Dit is een publicatie van het HUGS onderzoek, op te vragen op de hbo-kennisbank.

Literatuurverkenning Digitaal Onderwijs, 2021 Dit is een deelstudie binnen het HUGS onderzoek. Deze is op te vragen bij het secretariaat van het lectoraat Waardig Werk.

- Niesten, R. (2015). Participatie door een multidisciplinaire lens; hoe verhoog je de betrokkenheid van hbo studenten. Opgevraagd van https://issuu.com/resiniesten/docs/participatie_door_een_multidiscipli
- Pérez, M.V.L., López, M.C.P & Ariza, L.R. (2011). Blended learning in higher education: Students' perceptions and their relation to outcomes. Opgevraagd van <https://www-sciencedirect-com.hu.idm.oclc.org/science/article/pii/S0360131510003088>
- Sanden, E.D.M. van de. (2013). Effectieve blended learning in het hoger onderwijs: een systematische reviewstudie. Opgevraagd van <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/287252>
- Science Guide: opgevraagd van <https://www.scienceguide.nl/2021/05/blended-learning-is-gewoon-goed-onderwijs/#:~:text=19%20mei%202021%20%7C%20Met%20hun,dan%20goed%20nadenken%20over%20onderwijsontwerp.>
- Rapport inventarisatie taskforce studentenwelzijn 2020. Op te vragen via <https://husite.nl/gemeenschapsvorming/taskforce-studentenwelzijn/>
- Trajectum, opgevraagd van <https://trajectum.hu.nl/studieachterstand-door-corona-lockdown-blijft-uit-hu-student-doet-het-zelfs-ietsje-beter/>
- Wolfensberger, M. & Vroom, M. (2020). Creating community during the COVID-19 pandemic: Honors makes a case online. Opgevraagd van <https://jehc.eu/index.php/jehc/article/view/133>